

ETIKA A PRÁVO V DIELACH KLASICKÝCH RÍMSKÝCH PRÁVNÍKOV¹

doc. JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva

Etika a právo v dielach klasických rímskych právnikov

Príspevok po kritickej analýze vybraných právnych textov klasických rímskych právnikov obsiahnutých najmä v justiniánskych Digestach má ambíciu dokázať, že v klasickom období rímskeho práva etický a právny poriadok nemali tendenciu splynúť do jedného celku. Postupom času, keď na cisársky trón zasadli kresťanskí imperátori a keď sa centrum ríše presunulo na východ do Konštantínopolu, normy eticko-kresťanského charakteru mali tendenciu splyvať s normami právnymi. K úplnému splynutiu právnych a etických noriem nedošlo ani v justiniánskej kodifikácii. Zabránilo tomu praktické dôvody: princíp „*utilitas*“ (užitočnosti) zavážil viac ako „*propensio ad diligendos homines*“ (sklon milovať človeka).

Ethik und Recht in Werken der klassischen römischen Juristen

Nach einer kritischen Analyse der ausgewählten Rechtstexte von klassischen römischen Juristen, die vor allem in Justinians Digesten vorkommen, will dieser Beitrag beweisen, dass in klassischer Zeit vom römischen Recht die ethische und juristische Ordnung keine Tendenz hatte, in eine Ganzheit zu verschmelzen. Im Laufe der Zeit, als christliche Imperatoren den Kaiserthron bestiegen und als das Zentrum des Reiches in den Osten nach Konstantinopel verschoben wurde, hatten die Normen vom ethisch-christlichen Charakter Tendenz, mit den juristischen Normen zu verschmelzen. Zu einem vollen Verschmelzen der juristischen und ethischen Normen kam es auch in der Kodifikation Justinians nicht. Das verhinderten praktische Gründe: das Prinzip „*utilitas*“ (Nützlichkeit) wirkte mehr ein als „*propensio ad diligendos homines*“ (Tendenz den Menschen zu lieben).

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu VEGA č. 1/0531/2014.

Ethics and law in the works of the classical Roman jurists

The article based on the critical analysis of selected legal texts of classical Roman jurists contained mostly in Justinian's Digest has the ambition to prove that in the classical period of Roman law the ethical and legal order did not tend to merge into one whole. Over time when Christian emperors took the imperial throne and the center of the empire was moved towards the east to Constantinople, ethical standards of the Christian nature tended to coincide with legal standards. The complete merger of legal and ethical standards did not occur even in the codification of Justinian. The practical reasons prevented it: the principle of „*utilitas*“ (utility) was much more important than „*propensio ad diligendos homines*“ (tendency to love a human being).

Kľúčové slová: jurisprudencia, klasické rímske právo, justiniánske rímske právo, etika, utilitas

Schlüsselbegriffe: Jurisprudenz, das klassische römische Recht, das römische Justiniansrecht, Ethik, utilitas

Keywords: jurisprudence, classical Roman law, Justinian Roman law, ethics, utilitas

Úvod

Pri čítaní úvodných fragmentov prvej knihy najvýznamnejšej zbierky justiniánskej kodifikácie – Digest – môžeme nadobudnúť dojem, akoby sme vstúpili do vznešeného chrámu, v ktorom sa vzdáva kult spravodlivosti a právnej vedy. V týchto fragmentoch nachádzame elegantnú a podľa všetkého aj najstaršiu zachovanú definíciu práva a právnej vedy. Rímsky právnik Celsus tu právo definoval ako „*umenie dobra a spravodlivosti*“² a Ulpianus právnú vedu ako „*znalosť vecí božských a ľudských*“ a ako „*vedu o spravodlivom a nespravodlivom*“.³ Ďalej Ulpianus vymedzil podstatu spravodlivosti ako „*nemennú a ustavičnú vôľu poskytovať každému jeho vlastné právo*“⁴ a tiež predstavil tri základné právne príkazy:

- a) „*čestne žiť*“,
- b) „*iných nepoškodiť*“,
- c) „*každému poskytovať to, čo mu patrí*“.⁵

Preto Ulpianus v zmysle vyššie uvedených textov povolanie právnika prirovnal ku kňazskému stavu: „*zaslúžene nás každý nazýva jeho kňazmi. Pretože si slušnosť vážime a ku znalosti dobrého a spravodlivého sa verejne hlásime, oddeľujeme slušné od neslušného, odlišujeme dovolené od nedovoleného, túžime viesť ľudí k dobru nielen prostredníctvom strachu*

² „*Ius est ars boni et aequi*“ (D. 1, 1, 1).

³ „*Juris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia*“ (D. 1, 1, 10, 2).

⁴ „*Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*“ (D. 1, 1, 10).

⁵ „*Juris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*“ (D. 1, 1, 10, 1).

pred trestom, ale aj prostredníctvom povzbudení odmenou, zaoberáme sa, ak sa nemýlim pravou nie predstieranou filozofiou“ (D. 1, 1, 1, 1). Alebo iný rímsky právnik Paulus, keď vysvetľoval rôzne významy práva, tak prirodzené právo (*ius naturale*) opísal ako právo, ktoré sa vzťahuje na to, „čo je vždy slušné a dobré“ (D. 1, 1, 11). Je pravdou, že úvodné fragmenty Digest sa odvolávajú aj na inštitút otroctva, ktoré má svoj pôvod v práve národov (*ius gentium*). Takéto právo delilo ľudí až do troch kategórií: slobodní, otroci a prepustenci. Ale „keď bolo otroctvo neznáme“, čítame z Ulpianových inštitúcií, „tak sa všetci rodili slobodní a nebolo známe prepustenie“. „Podľa prirodzeného práva boli ľudia nazvaní jedným menom“ a nedelili sa na druhy, ako v prípade ustanovení práva národov (Ulp. D. 1, 1, 4).

Nielen v prvej knihe justiniánskych Digest, ale aj v ostatných knihách tejto zbierky, či v iných zbierkach justiniánskej kodifikácie nachádzame právne texty, ktoré sa odvolávajú na etické hodnoty, a to predovšetkým na prirodzenú spravodlivosť (*aequitas naturalis*), ale aj na dobročinnosť (*benignitas*), dobromyseľnosť (*benevolentia*), úctu, vážnosť, lásku (*caritas*), miernosť (*clementia*), ľudskosť (*humanitas*), či mravnosť (*pietas*). Uvedenú skutočnosť pozorujeme najmä v oblasti rodinného, dedičského a záväzkového práva.

Objektom nášho štúdia budú však právne texty z klasického obdobia rímskeho právneho poriadku, teda z obdobia približne od konca 1. st. pred n. l. do polovice 3. st. n. l., v ktorom v ktorom právna veda dosiahla najväčší rozkvet. Toto vrcholné obdobie rímskeho práva nespadá do doby demokratického zriadenia rímskej republiky, ale do éry rozvinutého cisárstva, v ktorej pôsobili významní pohanskí (nie kresťanskí) právnici. Neboli zákonodarcovia a nemohli vytvárať právne normy. Zákonodarnú aktivitu v tej dobe mal najmä cisár, resp. senát.⁶ Ale klasickí právnici mohli vytvárať nové právo tým spôsobom (aj keď vo veľmi obmedzenom priestore), že rímsky cisár im prepožičal „*ius publicae respondendi*“, t. j. právo verejne udeľovať dobrozdania. Preto normy platného práva interpretovali a vedecky spracovávali. Napr. účinky právnych noriem rozvádzali do všetkých možných dôsledkov, zvažovali všetky eventuality a logické vyústenia noriem, skúmali vzájomné súvislosti medzi inštitútmi, bohato využívali analógiu na zdokonalenie procesnej ochrany a v neposlednom rade i kreatívne rozvíjali niektoré princípy, ktoré boli obsiahnuté (alebo naznačené) v normách platného práva.⁷ Výňatky zo spisov týchto excelentných právnikov boli prevzaté do justiniánskych Digest.⁸

⁶ Za principátu po odstránení ľudových zhromaždení sa senát vyjadroval k návrhom cisára. V skutočnosti si senát nedovolil na nich niečo meniť alebo ich neschváliť. Preto uznesenia senátu boli vlastne stanoviskom cisára a boli záväzné.

⁷ Porovnaj KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*. Praha : C.H. Beck, 1995, s. 30.

⁸ BRTKO, R.: *Filozofickoprávne východiská prirodzeného práva v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva*. Bratislava : PraF UK, 2013, s. 64.

1. Pokrvné príbuzenské vzťahy v rímskej rodine

Pokrvné príbuzenské vzťahy v kognátskej rodine mali v rímskom práve aj právne dôsledky, ktoré v procese aplikácie práva boli neraz ovplyvňované etickými hodnotami.⁹ V justiniánskych Digestach nachádzame fragment, v ktorom „spravodlivosť“ a „príbuzenská alebo prirodzená láska“ majú byť pre sudcu rozhodujúcimi argumentmi na posúdenie vyživovacích nárokov v príbuzenských vzťahoch. *„Ak niekto žiada od detí alimenty, alebo ak deti žiadajú otca, aby ich vyživoval, sudca má o tom rozhodnúť [...] Okrem toho je nutné skúmať, či máme povinnosť poskytovať alimenty len otcovi, alebo rodičom otca, alebo praotcovi [...], alebo sme povinní dávať alimenty aj matke a ďalším pokrvným predkom po matkinej čiari. Je vhodné, aby sudca zakročil v prospech jednej a druhej strany, aby sa pohotovo a ľahšie pomohlo tým, ktorí sú v núdzi, starobe. Vychádzajúc z takejto povinnosti majúcej pôvod v spravodlivosti a príbuzenskej láske, nech sudca skúma požiadavky každého“* (Ulp. D. 25, 3, 5, 2).

Paulus v súvislosti s problematikou dedenia vo svojej knihe „o dávkach, ktoré sa udeľujú deťom odsúdených“¹⁰ nám dáva do pozornosti prirodzenoprávny princíp, ktorý neštandardne nazval „tichým zákonom“ a ktorý hovorí, že deti majú postupovať po svojich rodičoch. Uvedený princíp sa premietol do civilného a taktiež aj prétorského dedičského práva. Preto Zákon XII tabúl deti (ktoré boli podriadené otcovskej moci zosnulého) výstižne pomenoval „*sui heredes*“. Vyššie uvedený právny text sa nachádza v D. 48, 20, 7: *„Zatiaľ čo prirodzený rozum ako určitý druh tichého zákona priznával deťom dedičstvo po rodičoch, povolávajúc ich ako pri povinnej dedičskej postupnosti, tak preto aj civilné právo ich označilo za (neopomenuteľných) dedičov, ktorí nemohli byť z dedičskej postupnosti vylúčení ani z vôle ich rodičov [...], aby za delikt iného neboli tvrdo potrestaní tí, ktorí nenesú žiadnu vinu [...]“*.

2. Vecné práva

Klasické rímske právo konzekventne rozlišovalo medzi vlastníckym právom (*dominium*) a držbou (*possessio*) a tiež medzi právom k vlastnej veci (*ius in re propria*) a vecnými právami k cudzej veci (*iura in re aliena*). Z právnej analýzy určitých fragmentov vyplýva, že právny poriadok buď korešpondoval s etickými normami alebo sa im aspoň približoval. Za etické

⁹ Porovnaj ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano. Storia, metodologia, esegesi*. Vol. V, Roma : Giuffrè editore, 1937, s. 4.

¹⁰ PAULUS: *Lib. singulari de portionibus, quae liberis damnatorum conceduntur*.

sa považovalo také konanie vlastníka veci¹¹, ktorý pri uplatňovaní svojich vlastníckych práv neškodil iným. Aplikáciu uvedeného princípu môžeme ilustrovať prostredníctvom tohto fragmentu: „[...] každý má právo na svojom (pozemku) zadržiavať dažďovú vodu alebo využiť pre vlastný účel vodu, ktorá tečie zo susedného pozemku za predpokladu, že činnosť sa nevykonáva na cudzom pozemku: pretože nikomu sa nezakazuje, aby si pomohol, ale len za predpokladu, že nespôsobí škodu inému“ (Upl. D. 39, 3, 1, 11)¹².

Podobnú zhodu medzi právnou a etickou normou môžeme nájsť pri požívacom práve (*ususfructus*), ktoré Paulus definoval ako „právo cudziu vec užívať a brať z nej plody pri zachovaní jej podstaty“.¹³ Uvedenú zhodu môžeme ilustrovať na fragmente (D. 7, 1, 30), v ktorom sa opisuje prípad zatienenia jednej budovy druhou. Obidve stavby boli vo vlastníctve jednej a tej istej osoby. K jednej z budov však bolo zriadené požívacie právo. Vzniká otázka, či vlastník môže vykonať nadstavbu (t.j. zvýšiť výšku) tej budovy, ktorú užíva. Tým by však zatienil budovu, ktorú užíva úzusfruktár. Marcellus píše, že nadstavba sa môže vykonať, lebo aj zatienený dom je obývatelný. Uvedené oprávnenie vlastníka bolo však nutné obmedziť v tom zmysle, že „budova nemôže byť zatienená celkom, ale musí mať aspoň malé množstvo svetla (*modicum lumen*), ktoré je potrebné pre tých, ktorí budovu obývajú“ (Paul. D. 7, 1, 30; Marcell. D. 8, 2, 10).

Súlad práva a etiky vidíme aj v iných prípadoch uplatňovania vecných práv. Vlastník pozemku, na ktorom bola zriadená vodná služobnosť,¹⁴ nemohol uplatniť žalobu o odrazenie dažďovej vody (*actio aquae pluviae arcendae*) proti vlastníkovi susedného pozemku, z ktorého prúdila na služobný pozemok odrazená dažďová voda. Uvedený zákaz mohol byť v istých situáciách pre majiteľa slúžiaceho pozemku dosť tvrdý a nespravodlivý, t.j. ak odrazená voda spôsobovala majiteľovi slúžiaceho pozemku nadmerné materiálne škody. V takýchto situáciách majiteľovi služobného pozemku mohla byť uvedená žaloba priznaná. Je zjavné, že výnimka bola v súlade s princípmi spravodlivosti a etiky (porovnaj Paul. 39, 3, 2, 10).

Podobnú výnimku etického charakteru nachádzame v D. 7, 8, 12, 1, ktorá sa však týkala užívacieho práva (*usus*). Užívacie právo, na rozdiel od požívacieho práva (*ususfructus*), bolo zamerané len na užívanie cudzej nespotrebitelnej veci bez práva brať z nej plody (*usus sine fructu*). Ale klasickí rímski právnici inšpirovaní princípmi etiky dovoľovali užívateľovi

¹¹ Rímsky vlastník mal najmä tieto oprávnenia: a) *ius utendi* (právo vlastnú vec užívať), b) *ius fruendi* (právo brať z vlastnej veci plody), c) *ius possidendi* (právo vlastnú vec držať), d) právo nakladať s vlastnou vecou (*ius disponendi*).

¹² V tejto záležitosti taktiež porovnaj Paul. D. 39, 3, 2, 5.

¹³ Paul. D. 7, 1, 1.

¹⁴ Napr. mohlo ísť o právo odberu vody na služobnom pozemku alebo právo dohnať dobytok k vode na služobnom pozemku, či právo vodovodu, ktorý oprávňoval k odberu vody na služobnom pozemku.

(*usuarius*) z užívania veci získať aj určité úžitky pre svoju osobnú potrebu. Napr. užívateľ vidieckeho sídla bol podľa rímskych klasikov oprávnený aj prechádzať sa po záhrade, brať drevo, zbierať ovocie zo stromov, čerpať vodu a pod. Takto získané úžitky pomohol uzuár poskytnúť aj iným, napr. svojej rodine, služobníctvu a hosťom, a to len v obmedzenej miere a v rozsahu osobnej spotreby. Nebol však oprávnený brať poľnohospodárske produkty, ako olej, obilie a iné poľné plody.

3. Záväzkové právo

Taktiež v oblasti obligačného práva badáme snahu o isté zosúladenie etických a právnych noriem. „*Zriadenie ručného zálohu alebo hypotéky sa môže zriadiť tak, aby, ak sa v určitom čase nevyplatia peniaze, veriteľ právom kupujúceho vec držal a vtedy treba vec oceniť spravodlivou cenou*“ (Marc. D. 20, 1, 16, 9). Napriek tomu v klasickom rímskom práve sa nedodržiavalo právne pravidlo, že cena predávanej veci má byť spravodlivá (*pretium debet esse iustum*). Naopak, v tomto období cena zásadne nemusela odpovedať hodnote predávanej veci. Keď išlo o kúpnu cenu, tak sa pokladalo za prirodzené, ak sa predávajúci usiloval za menej hodnotnú vec dostať vyššiu cenu a naopak, ak sa kupujúci usiloval kúpiť hodnotnú vec za čo najnižšiu cenu: „*tak ako je pri kúpe od prírody dovolené drahšiu vec lacnejšie kúpiť alebo lacnejšiu drahšie predat', je to isté podľa práva aj pri nájme veci, pracovnej zmluve a zmluve o diele*“ (Paul. D. 19, 2, 22, 3). Až v poklasickom práve sa presadila stará myšlienka o spravodlivej cene a odklon od nej bol únosný len do určitej miery. Preto cisár Dioklecián (C. 4, 44, 2 a 8) umožnil predávajúcemu vrátiť kúpnu cenu a získať naspäť predmet kúpy, v prípade že kúpna cena nedosiahla ani polovicu spravodlivej hodnoty veci. Kupujúci mohol tomu zabrániť tým, že doplatil plnú hodnotu veci.¹⁵

Pokiaľ išlo o odplatné (onerózne) právne úkony, pri ktorých plnenie jednej strany muselo byť vyvážené protiplnením druhej strany (napr. pri kúpnej zmluve alebo pri stanovení výšky hodnoty vena a pod.) bolo nutné vyhnúť sa vážnym disproporciám. Aplikácia tohto právneho (a možno povedať, že aj implicitného) princípu bola východiskom k vzniku etických myšlienok, ktoré boli inkorporované do právnych pravidiel. V tejto súvislosti poukážeme na dva fragmenty. „*Pri odsúdení osôb, ktoré sú odsúdené na zaplatenie toho, čo môžu, nemá sa im odobrať všetko, čo majú, ale má sa brať ohľad na ich postavenie, aby sa nestali núdznymi [...]*“ (Paul. D. 50, 17,

¹⁵ LENHARTOVÁ, K.: Ostatné spôsoby zániku obligácie v klasickom a justiniánskom práve. In: *Constans et perpetua voluntas: pocta P. Blahovi k 75. narodeninám*. Trnava : Trnavská univerzita, Právnická fakulta, 2014, s. 412.

173). Druhý fragment sa týka procesnej námietky (*exceptio*), prostredníctvom ktorej žalovaný popieral nárok žalobcu a pokiaľ sa preukázalo, že tvrdenia žalovaného sú pravdivé, tak sa vylúčilo jeho odsúdenie: „*Marcellus hovorí, že prestáva byť dlžníkom ten, komu bola po práve udelená námietka, ktorá nie je v rozpore s prirodzenou spravodlivosťou*“ (Iul. D. 50, 17, 66).

Nemožno nespomenúť ďalší dôležitý princíp: „*nikto nemá mať zisk zo škody druhého*“ (*nemo ex aliena iactura lucrum facere debet*). Nespravodlivé obohatenie bolo v rímskom práve stíhané mnohými prostriedkami.¹⁶

4. Niektoré pravidlá starého práva

Na základe vyššie predstavených fragmentov z justiniánskych Digest možno konštatovať, že vo viacerých oblastiach súkromného rímskeho práva existoval harmonický súzvuk medzi právnymi a etickými normami. Z druhej strany musíme mať neustále na pamäti aj to, že Digesta sú kodifikačným dielom kresťanského cisára Justiniána, ktorý kodifikáciou oživil klasické právo pohanských rímskych právnikov a ktorý dovolil kodifikačnej komisii, aby právne texty rímskych klasických právnikov užitočne a cielene prispôbovali potrebám doby.¹⁷

Naším cieľom je však poukázať na to, že v klasickom období rímskeho práva (približne od konca 1. st. pred n. l. do polovice 3. st. n. l.) etický a právny poriadok sa nepriblížili k sebe až do takej miery, že by splynuli do jedného celku. V tomto období tieto dva poriadky existovali oddelene, jeden vedľa druhého. Tým však nechceme povedať, že by medzi nimi nebolo hlboké prepojenie, ale chceme poukázať na skutočnosť, že intenzita a kvalita tohto prepojenia boli iné v klasickom a iné v justiniánskom období. Uvedené vyplýva z niektorých textov prevažne z 50. knihy justiniánskych Digest.

„*Nie všetko čo je dovolené, je čestné*“ (Paul. D. 50, 17, 144);

„*Ten kto užíva svoje právo, (zdá sa že) nejedná so zlým úmyslom*“ (Gai. D. 50, 17, 55);

„*Škodou spôsobil ten, kto urobil niečo, čo nemá právo urobiť*“ (Paul. D. 50, 17, 151);

„*Má sa za to, že nejedná násilne ten, kto užíva svoje právo [...]*“ (Paul. D. 50, 17, 155);

¹⁶ Porovnaj Paul. D. 5, 33, 38; Triph. D. 20, 5, 12; Pomp. D. 23, 3, 6, 1.

¹⁷ Const. Tanta, 10. Tieto zmeny v klasických právnych textoch nazývame interpoláciami.

Hlavné potreby Východorímskej, neskôr nazývanej aj byzantskej ríše (ktorá stále viac nadobúdala grécky ráz) v období panovania Justiniána boli: obnoviť slávu rímskeho impéria, ale nie v pôvodnej, t.j. pohanskej podobe, ale v podobe kresťansko-helenistickej; upevniť pozície cirkvi; obnoviť jednotu právneho poriadku a upevniť jeho niekdajšiu vážnosť.

„Má sa za to, že neutrpel škodu, kto ju sám zaviniť“ (Pomp. D. 50, 17, 203);

„Neznalosť práva každému škodí, neznalosť skutku neškodí. [...] vedľa, že je na prospech neznalosť skutku, nie práva: a nie sú zvyknutí pomôcť hlúpy, ale tým, ktorí upadli do omylu“ (Paul. D. 22, 6, 9).

Vidíme, že citované texty sú oddelené od skutkových podstat konkrétnych prípadov a že svoju zovšeobecňujúcu hodnotu (t. j. hodnotu právneho pravidla) nadobudli hlavne preto, že vyplývajú z jednotlivých právnych prípadov, ku ktorým nás privádzajú. Taktiež pozorujeme, že texty obsahujú rýdže právne výrazy klasickej rímskej jurisprudencie, ktoré majú tendenciu oddeľovať právnu normu od normy etickej a ktoré poukazujú, že etická norma je (alebo môže byť) vnímaná v širšom zmysle.

Spoločenský život každého národa (vrátane rímskeho) je a bol riadený rôznymi normami. Každý poriadok, či už ten právny alebo aj ten etický, má svoj presne stanovený cieľ. Účel právneho poriadku nikdy nedosiahne výšku toho etického. Lebo etické normy (aj keď majú podobný obsah ako právne) sú zamerané na vnútorné (duchovné) zdokonalenie človeka. Právne normy zas majú za cieľ zabezpečiť poriadok, harmonické spolužitie a stabilitu v spoločnosti (princíp „*utilitas*“)¹⁸ a teda koncentrujú sa na vonkajšiu stránku ľudského správania. Hoci právne normy nevyžadujú vnútornú dokonalosť, nerešpektovanie povinností v nich obsiahnutých je razantne vynucované. Keďže právny poriadok vychádza najmä z princípu spoločenskej a ľudskej užitočnosti, tak právna norma sa často vyjadruje prostredníctvom zákazov určitého konania.¹⁹

5. Moc hlavy rímskej rodiny (*pater familias*)

Moc otca agnátskej rodiny (*pater familias*) sa prejavovala vo viacerých smeroch. V súvislosti s našou problematikou nás bude zaujímať obsah jeho otcovskej moci (*patria potestas*) a to konkrétne právo disponovať životom a smrťou podriadených detí (*ius vitae necis*). Uvedené právo potvrdili viacerí právnici²⁰ a Grékov udivovalo do takej miery, že Dion Zlatoústy (grécky filozof, rečník a básnik, † 120) ho považoval za najtvrdší prejav otcovskej moci. Cisár Hadrián († 138) odsúdil otca rodiny na trest vyhnanstva na ostrov za to, že neoprávnene usmrtil svojho syna na poľovačke, ktorý so svojou macochou spáchal cudzoložstvo. Otec rodiny bol odsúdený nie preto, že ho usmrtil z titulu svojej otcovskej moci, ale preto, že ho zabil ako zlodēja. Lebo „*otcovská moc má byť v hraniciach afekcie a nie krutosti*“

¹⁸ Porovnaj Ulp. D. 1, 1, 1, 2 a Paul. D. 1, 3, 16.

¹⁹ Porovnaj BRTKO, R.: *Základy práva*. Bratislava : VSEMs, 2011, s. 73-74.

²⁰ Papianus Coll. 4, 8, 1; porovnaj Quint. *Declam.* 6, 14.

(Marc. D. 48, 9, 5). Podľa viacerých právnych romanistov táto posledná veta, ktorá uzatvára fragment, je do neho vložená až justiniánskymi kompilátormi, ktorí normu etického charakteru transformovali na právny imperatív. Odhliadnuc od tejto interpolácie, môžeme vidieť, ako etický poriadok fakticky prenikol do výkonu otcovskej moci hlavy rodiny ako zmierňujúci prvok.²¹

V antickom Ríme sa rozšírilo poskytovanie vena (*dos*) z majetkových a tiež etických dôvodov. Veno dávala manželka manželovi, ale ak bola „*alieni iuris*“, dával za ňu veno jej otec rodiny. Veno prijímal manžel, ale ak aj on bol pod otcovskou mocou svojho otca rodiny, tak ho prijímal príslušný otec rodiny, zvyčajne to bol svokor nevesty. Ak sa však manželka podriadila manželovej moci (*manus*), tak opustila vlastnú rodinu a vstúpila do novej rodiny so všetkými právnymi dôsledkami. To znamená, že z právneho hľadiska vlastníkom vena by mal byť otec rodiny, do ktorej vstúpila a nie jej manžel. Ale aj v tomto prípade etická norma fakticky prevládla nad normou právnou tým spôsobom, že v dedičskej postupnosti bolo veno pridelené manželovi (ako „*praecipuum*“).²²

Okrem manželstva rímska spoločnosť poznala aj konkubinát, ktorý v pohanskom prostredí bol mimo oblasť práva, t. j. nebol právnym ale len faktickým vzťahom. Avšak etické hľadisko ho odlišovalo od iných prechodných a dobrovoľných sexuálnych vzťahov. Konkubinát bol v etickej rovine vnímaný, ako trvalé a pohlavné spolužitie muža a ženy, ale bez povedomia žiť spolu ako manželia. Deti, ktoré porodila konkubína boli nemanželské, otcovi nad nimi nevznikla otcovská moc a príbuzenstvo sa počítalo len podľa matky.

Záver

Na základe skúmania niektorých fragmentov právnych textov klasických právnikov, možno konštatovať, že v klasickom období rímskeho práva etický a právny poriadok nemali tendenciu splynúť do jedného poriadku. Ale postupom času, keď na cisársky trón zasadli kresťanskí imperátori a keď sa centrum ríše presunulo na východ do Konštantínopolu, normy eticko-kresťanského charakteru mali tendenciu spĺvať s normami právnymi a to tým spôsobom, že vonkajšie (t.j. právne) donútenie nastupovalo vždy

²¹ „*Divus hadrianus fertur, cum in venatione filium suum quidam necaverat, qui novercam adulterabat, in insulam eum deportasse, quod latronis magis quam patris iure eum interfecit: [nam patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere]*“ (Marc. D. 48, 9, 5); ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano. Storia, metodologia, esegesi*. Vol. V, Roma : Giuffrè editore, 1937, s. 14-15.

²² V tejto súvislosti porovnaj Gai. Inst. 2, 157; Paul. 28, 2, 11, taktiež porovnaj LENHARTOVÁ, K.: Inštitút poručníctva nad ženami v rímskom súkromnom práve – druhy, formy a ich zánik. In: *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2009, 1. časť*. Bratislava : UK v Bratislave, Právnická fakulta, 2009, s. 311-312.

vtedy, keď etická norma nebola dodržaná. Preto už v právnych textoch z poklasického obdobia²³ a v konštitúciách cisára Justiniána narazíme na odvolania na také hodnoty ako „benevolentia“, „benignitas“, „caritas“, „clementia“, „humanitas“, „pietas“, ktoré v Ríme nájdeme v spisoch rétorov a filozofov, ale nie v dielach klasickej jurisprudencie. Je taktiež nutné konštatovať, že aj napriek týmto snahám o splynutie dvoch poriadkov (etického a právneho) k absolútnemu splynutiu medzi nimi nedošlo ani v justiniánskej ére a ani v justiniánskej kodifikácii. Zabránili tomu praktické dôvody: „utilitas“ (užitočnosť, prospešnosť) zavážila viac ako „propensio ad diligendos homines“ (sklon milovať človeka), čo môžeme demonštrovať na príklade otroctva, ktoré nezrušil ani sám Justinián, aj keď podporoval prepúšťanie otrokov na slobodu a bol za to, aby sa s nimi zhovievavejšie zachádzalo.²⁴ Nie je však možné, aby právny poriadok obsiahol celý etický poriadok, a to ani v justiniánskom období. Rozdielnosť cieľov týchto dvoch normatívnych poriadkov nepripustí, aby jeden poriadok pohltil ten druhý a to ani v tých najpriaznivejších a najpokrokovejších dobách ľudstva.

Použitá literatúra

1. *CORPUS IURIS CIVILIS. DIGESTA*, Tomus I., preklad Blaho P., Vaňková J., Bratislava : Eurokódex, 2008. 528 s.
2. *GAIUS: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2007. 326 s.
3. *IUSTINIANI AUGUSTI DIGESTA SEU PANDECTAE. DIGESTI O PANDETTE DELL'IMPERATORE GIUSTINIANO*. Testo e traduzione a cura di SCHIPANI S. con la collaborazione Lantella L., IV. volumi, Milano : Giuffrè Editore, 2005 – 2011.
4. D'AGOSTINO, F.: *Filosofia del diritto*. Torino : G. Giappichelli ed., 1996.
5. ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano III. Obbligazioni*. Milano : Giuffrè editore, 1936.
6. ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano. Storia, metodologia, esegesi*. Vol. V, Roma : Giuffrè editore, 1937.
7. BONFANTE, P.: *Institute římského práva*. Brno : ČS A.S. Právník, deviate vydanie, preklad Jan Vážný (1932).
8. BRTKO, R.: *Základy práva*. Bratislava : VSEMs, 2011. 209 s.
9. BRTKO, R.: *Filozofickoprávne východiská prirodzeného práva v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva*. Bratislava : UK v Bratislave, Právnická fakulta, 2013. 171 s.

²³ Výskumy právnych romanistov (najmä po II. svetovej vojne) poukazujú na skutočnosť, že množstvo „neklasických miest“ v klasických právnych textoch nie sú dielom až právnika Triboniána a jeho spolupracovníkov, ale že zmeny boli zrealizované už oveľa skôr, a to v poklasickom období.

²⁴ Porovnaj ALBERTARIO, E.: *Studi di diritto romano. Storia, metodologia, esegesi*. Vol. V, Roma : Giuffrè editore, 1937, s. 19-20.

10. BURDESE, A.: *Il concetto di ius naturale nel pensiero della giurisprudenza classica*. In *Rivista italiana per le scienze giuridiche* 8 (1954), p. 407-421.
11. FALCHI, G.L.: *Fragmenta iuris romani canonici*. Roma: PUL, 1998.
12. HERTZ, A.: *Il rapporto tra morale e diritto dal punto di vista del moralista*. In *Morale. Ricerca interdisciplinare*, Bologna : Dehoniane, 1976.
13. KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*. Praha : C.H. Beck, 1995. 386 s.
14. LENHARTOVÁ, K.: Inštitút poručníctva nad ženami v rímskom súkromnom práve – druhy, formy a ich zánik. In *Mil'niky práva v stredoeurópskom priestore 2009, 1. časť*. Bratislava : UK v Bratislave, Právnická fakulta, 2009, s. 309-318.
15. LENHARTOVÁ, K.: Ostatné spôsoby zániku obligácie v klasickom a justiniánskom práve. In *Constans et perpetua voluntas: pocta P. Blahovi k 75. narodeninám*. Trnava : Trnavská univerzita, Právnická fakulta, 2014, s. 401-419.
16. SANTUCCI, G.: *Diritto romano e diritti europei. Continuità e discontinuità nelle figure giuridiche*. Bologna : ilino, 2010.
17. SCHULZ, F.: *History of Roman Legal Science*. Traduzione di Giulio Nocerla, Firenze : Sansoni (1968).
18. TALAMANCA, M.: *Istituzioni di diritto romano*. Milano : **Dott.** Giufrè **Editore** (1990). 608 s.